

“ตุ๊กตาลูกเทพ”: กระบวนการเชื่อมโยงเครื่องรางของขลังไทย สู่สังคมเวียดนาม¹

Reborn Baby Dolls: An association process of Thai amulet into Vietnam society

ศิลปกิจ ตีชันติกุล²

Silapakit Teekantikun²

²สาขาวิชาสังคมศาสตร์

²Program in Social Sciences

²คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

²Faculty of Humanities and Social Sciences

²มหาวิทยาลัยขอนแก่น

²Khon Kaen University

บทคัดย่อ

บทความวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเชื่อมโยงตุ๊กตาลูกเทพสู่การนับถือบูชาของผู้คนในสังคมเวียดนาม โดยทำการศึกษาตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ คือ (1) การค้นคว้าเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และ (2) การศึกษาภาคสนามเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของบรูโน ลาตูร์ ที่ว่าด้วยเรื่อง “การเชื่อมโยงเข้าหากันของเครือข่าย-ผู้กระทำ” (association) ซึ่งเป็นแนวคิดย่อยในทฤษฎี “เครือข่าย-ผู้กระทำ” (actor-network theory) มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “เครื่องรางของขลัง/วัตถุมงคลไทยในสังคมเวียดนามร่วมสมัย” ซึ่งได้รับทุนวิจัยจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2562

ผลการวิจัยพบว่า ตุ๊กตาลูกเทพคือสิ่งประดิษฐ์ทางความเชื่อชนิดหนึ่ง ซึ่งแพร่หลายในสังคมไทยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 อย่างไรก็ตาม คนเวียดนามกลับมองว่าตุ๊กตาลูกเทพ ก็คือกุมารทองประเภทหนึ่ง หรือที่เรียกว่า “กุมารทองสายขาว” ส่วนตุ๊กตาลูกเทพที่มี “มวลดสารพี” ได้รับการเรียกว่า “กุมารทองสายดำ” สำหรับการประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่าตุ๊กตาลูกเทพนั้น มี “ตัวกระทำ” (actant) อยู่หลายตัว ประกอบด้วย 1 บริษัทผลิตตุ๊กตาเสมือนจริง 2 ช่างตัดเย็บเสื้อผ้าและทรงผม 3 ผู้ปลุกเสก 4 คาถาอาคม 5 ดวงจิต/ดวงวิญญาณ 6 ยันต์ 7 กระจก และ 8 มวลดสารพี อย่างไรก็ตาม “ตัวกระทำ” ที่มีบทบาทสำคัญในฐานะ “ผู้กระทำ” (actor) ก็คือ “ตุ๊กตาลูกเทพ” เพราะหากไม่ทำหน้าที่ตามที่ผู้เลี้ยงปรารถนา ก็จะสร้างความเสื่อมศรัทธาให้แก่ผู้เลี้ยงได้ ส่วนกระบวนการเชื่อมโยงตุ๊กตาลูกเทพสู่สังคมเวียดนามนั้น เกิดจาก “ตัวกระทำ” ต่างๆ ดังนี้ คือ 1 ผู้ค้า 2 นักล่าม 3 เพชฌัญญู และ 4 ลูกค้า อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า เพชฌัญญู ได้กลายมาเป็น ผู้กระทำ ที่แสดงบทบาทสำคัญในกระบวนการเชื่อมโยงดังกล่าว เพราะช่วยให้ผู้ค้าและลูกค้าสามารถติดต่อสื่อสารระหว่างกันได้อย่างรวดเร็วและไร้พรมแดน

คำสำคัญ : ตุ๊กตาลูกเทพ, การเชื่อมโยงเข้าหากันของเครือข่าย-ผู้กระทำ, สังคมเวียดนาม

Abstract

The objective of this research paper is to study an association process of Reborn Baby Dolls into Vietnam society. By using qualitative research methodology consists of (1) literature review and (2) fieldwork collecting data, using participatory observation and informal interviews as tools. In addition, also use Bruno Latour's concept of "association" as an analysis framework.

This research found that Reborn Baby Dolls has been prevalent in Thai society since 2015. However, it is a "Kumanthong" (one kind of Thai amulet) in Vietnamese's opinion or known as "Kumanthong white magic". And another that has "muon san phi", called "Kumanthong black magic". There are many "actants" in the process of invention Reborn Baby Dolls in which consisting of 1 Doll manufacturing companies 2 Dressmakers and hairstylist 3 Magic Professional 4 Montras 5 Soul 6 Yantra 7 Takut and 8 "muon san phi". However, "actant" that has an important as an "actor" is a Reborn Baby Dolls. The association process of Reborn Baby Dolls into the Vietnam society is caused by "actant" consists of trader, translator, Facebook, and customer. However, Facebook has become an "actor" in the association process, because it helps traders and customers rapidly and widely communicate.

Keywords: Reborn Baby Dolls, association process, Vietnam society

บทนำ

“ตุ๊กตาลูกเทพ” ถือเป็นเครื่องรางของขลัง (ชนิดใหม่) ที่เริ่มเป็นที่รู้จักและแพร่หลายในสังคมไทยมาตั้งแต่ปี 2558 โดยเฉพาะการปลุกกระแสความเชื่อจากหมอดูชื่อดัง (หมอแม็คชั่นเทพ) เจ้าของเฟซบุ๊กแฟนเพจ “บ้านลูกเทพ” โดยอ้างว่า เขาได้พบกับตุ๊กตาตัวหนึ่งในช่วงกลางปี 2558 และได้ยินเสียงเรียกว่าต้องการไปอยู่ด้วย เขาจึงนำตุ๊กตาไปปลุกเสกกับพระอาจารย์ หลังจากนั้นไม่นานปรากฏว่าตุ๊กตาตัวนั้นได้มอบโชคกลาง รวมทั้งนำแต่สิ่งดีๆ เข้ามาในชีวิต ต่อมาเริ่มมีผู้คนที่มีชื่อเสียงในสังคม เช่น ดารา นักร้อง ฯลฯ ได้หันมาเลี้ยงบูชา รวมทั้งบ่อยครั้งมีการถ่ายรูปคู่ “ตุ๊กตาลูกเทพ” ลงสังคมออนไลน์อีกด้วย จนทำให้เกิดเป็นกระแส “ตุ๊กตาลูกเทพฟีเวอร์” ขึ้นในสังคม (เมือง) ไทย (ผู้จัดการออนไลน์, 30 ม.ค. 2559) อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไปได้ 3 ปี กระแสความนิยมหรือความศรัทธาที่มีต่อ “ตุ๊กตาลูกเทพ” ได้เริ่มลดน้อยถอยลงไป ในสังคม (เมือง) ไทย เพราะแทบไม่เห็นภาพคนอุ้มตุ๊กตาลูกเทพไปตามสถานที่ต่างๆ เหมือนช่วงหลายปีก่อนหน้านี้ (ไทยรัฐออนไลน์, 26 ก.ย. 2560)

ในขณะที่กระแสความนิยม “ตุ๊กตาลูกเทพ” ในสังคมไทย ค่อยๆ ลดระดับจากปรากฏการณ์สังคมสู่ความเชื่อส่วนบุคคลในวงจำกัด แต่ผู้วิจัยกลับพบว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” ของไทยได้กลายเป็นเครื่องรางของขลังที่ได้รับความนิยมศรัทธาอย่างมากของผู้คนเวียดนามในปัจจุบัน ซึ่งสามารถยืนยันได้จากข้อมูลภาคสนาม ทั้งจากงาน “พิธีไหว้ครู” ของพระรูปหนึ่งในอำเภอแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ และการประกอบพิธีกรรมของฤๅษี (ไทย) คนหนึ่งที่บ้านหลังหนึ่งในนครโฮจิมินห์ ประเทศเวียดนาม สำหรับ “พิธีไหว้ครู” ของพระที่จัดขึ้นที่วัดแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 ปรากฏว่ามีคนเวียดนามประมาณ 5-6 คนได้เดินทางมาร่วมพิธีด้วย และสังเกตเห็นว่ากลุ่มคนดังกล่าวมีการนำ “ตุ๊กตาลูกเทพ” หลากหลายขนาดมาด้วย โดยนำไปจัดวางไว้บนโต๊ะหนึ่งที่ตั้งอยู่ใกล้ๆ กับโต๊ะเครื่องหมู่บูชาหลักในพิธี พร้อมทั้งนำด้ายสายสิญจน์ที่เชื่อมต่อจากพระพุทธรูปมาผูกคล้องที่หัว “ตุ๊กตาลูกเทพ” ด้วย นอกจากนี้ หลังจบพิธีไหว้ครูคนเวียดนามยังขอให้พระรูปดังกล่าว ทำพิธีเปลี่ยนร่างหรือเชิญดวงวิญญาณจากตุ๊กตาตัวเล็กให้มาอยู่ในตุ๊กตาตัวที่ใหญ่ขึ้น (บันทึกสนามการสังเกต, 11 ก.ค. 2562) ส่วนพิธีกรรมของฤๅษีที่จัดขึ้นที่บ้านหลังหนึ่งในนครโฮจิมินห์

ประเทศเวียดนามนั้น ผู้วิจัยพบว่า แม่ท่านฤๅษีได้ประกอบพิธีกรรมในหลากหลายรูปแบบ เช่น ดูดวง สะเดาะเคราะห์ ลงนะหน้าทอง ผูกเส้นหี แต่การปลุกเสก “ตุ๊กตาลูกเทพ” ถือเป็นพิธีกรรมหลักที่ดำเนินไปอย่างยาวนานที่สุด คือ มีทั้งการอัญเชิญดวงวิญญาณเข้าร่าง “ตุ๊กตาลูกเทพ” การปลุกเสก “ตุ๊กตาลูกเทพ” ด้วยการลงยันต์ การเปลี่ยนร่างใหม่ให้กับ “ตุ๊กตาลูกเทพ” (บันทึกสนามการสังเกต, 10-11 ส.ค. 2562)

นอกจากนี้ หนังสือพิมพ์เวียดนามยังได้นำเสนอข่าวเกี่ยวกับ “ตุ๊กตาลูกเทพ” ของไทยอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562 ที่ผ่านมานี้ หนังสือพิมพ์ได้เสนอข่าวการกระโดดตึกฆ่าตัวตายของหญิงสาวอายุ 24 ปีคนหนึ่ง ซึ่งภายหลังที่ตำรวจได้เข้าตรวจสอบห้องพักของเธอบนชั้น 17 ของตึกหุ่ยยาน์ใจกลางเมืองโฮจิมินห์ พบว่าผู้ตายได้เลี้ยงบูชา “ตุ๊กตาลูกเทพ” อยู่ด้วย จากข่าวดังกล่าวได้ก่อให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางในสังคมเวียดนาม โดยบางกระแสออกมาวิจารณ์ว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” น่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้เธอฆ่าตัวตาย (Trang Vũ, 21/02/2019 [2562]) อย่างไรก็ตาม แม้กระแสสังคมได้ออกมาวิพากษ์วิจารณ์การเลี้ยงบูชา “ตุ๊กตาลูกเทพ” ในลักษณะที่เป็นความเชื่อมกมาย แต่สำหรับคนบางกลุ่มในสังคมเวียดนามแล้ว พวกเขา ยังคงมีความเชื่อใน “ตุ๊กตาลูกเทพ” ของไทยอย่างเหนียวแน่น โดยเห็นได้จากข่าวสารดังกล่าว (ออกมาช่วงต้นปี พ.ศ. 2562) ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อความเชื่อของพวกเขาเลย (ข้อมูลภาคสนามที่ได้มาช่วงกลางปี พ.ศ. 2562) จากปรากฏการณ์ดังกล่าว นำไปสู่คำถามการวิจัยที่ว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” กลายเป็นเครื่องรางของขลังของผู้คนเวียดนามในปัจจุบันได้อย่างไร?

วัตถุประสงค์การวิจัย

บทความวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเชื่อมโยง “ตุ๊กตาลูกเทพ” สู่การนับถือบูชาของผู้คนในสังคมเวียดนาม

แนวคิดทฤษฎี

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของบรูโน ลาตูร์ ที่ว่าด้วยเรื่อง “การเชื่อมโยงเข้าหากันของเครือข่าย-ผู้กระทำ” (association) ซึ่งเป็นแนวคิดย่อยในทฤษฎี “เครือข่าย-ผู้กระทำ”³ (actor-network theory) มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ สำหรับทฤษฎี “เครือข่าย-ผู้กระทำ” นั้นเกิดขึ้นจากฐานคิดที่ให้ความสำคัญกับการแสดงออก ปฏิบัติการ เชื่อมโยง เปลี่ยนถ่ายระหว่างกันของสรรพสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ อมนุษย์ วัตถุสิ่งของ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า เป็นแนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องการปฏิบัติการของผู้กระทำผ่านเครือข่าย ดำรงอยู่ และไม่สามารถแยกออกจากเครือข่ายได้ ในงานของลาตูร์นอกจากปรากฏคำว่า “ผู้กระทำ” (actor) แล้วยังปรากฏคำว่า “ตัวกระทำ”⁴ (actant) อีกด้วย ตามนิยามของลาตูร์ “ผู้กระทำ” หรือ “ตัวกระทำ” หมายถึงสิ่งต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทำหน้าที่หรือปฏิบัติการบางอย่างในการจัดจรร ปรับเปลี่ยน เคลื่อนย้าย ยึดโยง และปฏิบัติการอื่นๆ ในเครือข่ายที่เชื่อมโยงกัน อันส่งผลให้เกิดความรู้หรือสิ่งประดิษฐ์ (วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี) และอรรถระบอบของสิ่งนั้นให้มีเสถียรภาพในพื้นที่และเวลาหนึ่งได้ อย่างไรก็ตาม คำสองคำนี้มีความหมายที่แตกต่างกันคือ ในเครือข่ายหนึ่งๆ ที่ประกอบสร้างขึ้นจาก “ตัวกระทำ” หลากหลายตัว แต่ “ตัวกระทำ” ทั้งหมดในเครือข่ายดังกล่าวก็ไม่ได้เป็น “ผู้กระทำ” เหมือนกันทุกตัว สำหรับลาตูร์แล้ว “ผู้กระทำ” คือ “ตัวกระทำ” ที่มีบทบาท แสดงบทบาท ได้รับบทบาทในเครือข่าย หรือทำหน้าที่เป็นเครือข่ายโดยตัวมันเอง (Latour and Woolgar, 1979; Latour, 1987)

ส่วนแนวคิดของลาตูร์ที่ว่าด้วยเรื่อง “การเชื่อมโยงเข้าหากันของเครือข่าย-ผู้กระทำ” นั้น มีพื้นฐานที่มาจากการปฏิเสธแนวคิดการแพร่กระจายความรู้ (diffusionism) ออกสู่สังคม ที่แพร่หลายในวงการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งมักให้ความสำคัญกับ

³ แม้บรูโน ลาตูร์จะเป็นผู้ริเริ่มนำเสนอทฤษฎีดังกล่าว ด้วยการผลิตผลงานชิ้นสำคัญร่วมกับ Steve Woolgar ชื่อเรื่องว่า Laboratory Life (Latour and Woolgar, 1979) อย่างไรก็ตาม การที่ทฤษฎี “เครือข่าย-ผู้กระทำ” ได้รับการพัฒนาและกลายเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมานั้น ไม่ได้เกิดจากเขาเพียงคนเดียว แต่เกิดจากความร่วมมือกับนักคิด/เพื่อนร่วมงานคนอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มิเชล กัลลง (Michel Callon) และ จอห์น ลอร์ (John Law)

⁴ บรูโน ลาตูร์หยิบยืมคำนี้มาจากวงการสัตววิทยา

นักวิทยาศาสตร์และวิศวกรในฐานะผู้ค้นพบหรือสร้างสิ่งประดิษฐ์ อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของลาตูร์เขามองว่าข้อค้นพบหรือสิ่งประดิษฐ์เหล่านั้น ถูกสร้าง ถูกกระทำ ปรับเปลี่ยน สร้างใหม่จากตัวกระทำและผู้กระทำมากมายในกระบวนการแพร่กระจาย ดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นเขาจึงเสนอว่าควรให้ความสำคัญกับการศึกษา กระบวนการเชื่อมโยงเข้าหากันของเครือข่าย-ผู้กระทำ (association) ทั้งที่เป็นมนุษย์ และวัตถุ ในกระบวนการจดจาร (transcription) การยักย้ายปรับเปลี่ยน (translation) และการประกอบสร้างกลไก (machination) ของการผลิตความรู้หรือสิ่งประดิษฐ์ เหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การให้ความสำคัญกับเครือข่าย-ผู้กระทำ ซึ่งมีบทบาท ในการปรับเปลี่ยนข้อค้นพบหรือสิ่งประดิษฐ์จนมีความเหมาะสมและกลายเป็นที่ยอมรับ (ดำรงอย่างมีเสถียรภาพ) ในสังคม (Latour, 1986; 1988)

ปฏิเสธไม่ได้ว่าที่ผ่านมาทฤษฎี “เครือข่าย-ผู้กระทำ” และแนวคิด “การเชื่อมโยง เข้าหากันของเครือข่าย-ผู้กระทำ” ถูกนำไปใช้ในการศึกษาข้อค้นพบหรือสิ่งประดิษฐ์ ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นหลัก⁵ อย่างไรก็ตาม ในบทความวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัย พยายาม (ทดลอง) นำแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวไปปรับใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ การนับถือบูชา “ตุ๊กตาลูกเทพ” ของผู้คนในสังคมเวียดนามปัจจุบัน ซึ่งดูเหมือนไม่น่าจะ เป็นไปได้ เพราะไม่ได้เกี่ยวข้องหรือถือเป็นผลผลิตทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่อย่างใด ถึงกระนั้นหากพิจารณา “ตุ๊กตาลูกเทพ” ในฐานะที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ชนิดหนึ่ง แม้จะเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางไสยศาสตร์ก็ตามที่ ซึ่งข้อมูลที่ได้มาจากภาคสนามชี้ให้เห็น ว่า แม้ “ตุ๊กตาลูกเทพ” ถูกสร้างขึ้นจากพระเกจิอาจารย์/ฤาษี ในเมืองไทย แต่เมื่อ แพร่กระจายเข้าไปสู่สังคมเวียดนามปรากฏว่า “เครือข่าย-ผู้กระทำ” ได้ทำการปรับ เปลี่ยน สร้างใหม่ เพื่อให้ “ตุ๊กตาลูกเทพ” มีความเหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของผู้คน ในสังคมเวียดนาม เช่น การสักยันต์หรือแขวนตะกรุด การปลุกเสกใหม่ การเปลี่ยน

⁵ โปรดดูตัวอย่างงานของ Michel Callon. “Some elements of a sociology of translation: domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay”. In John Law (editor) *Power, Action and Belief. A New Sociology of Knowledge?*, London, Routledge, 1986, pp.196-223.; Jensen, Casper Bruun. 2016. “Pipe Dreams: Sewage Infrastructure and Activity Trails in Phnom Penh”. *Ethnos* 82 (4): pp. 1-21

วางใหม่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าสามารถนำแนวคิดทฤษฎีของลาตัวร์มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์นี้ได้

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยเริ่มต้นด้วย (1) การค้นคว้าเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การค้นหาข่าวเกี่ยวกับ “ตุ๊กตาลูกเทพ” ที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ (ออนไลน์) ภาษาเวียดนาม รวมทั้งการติดตามสื่อสังคมออนไลน์ (เฟซบุ๊ก) ของผู้ค้าเครื่องรางของขลังไทยในเวียดนามด้วย (2) การศึกษาภาคสนาม โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ด้วยการเดินทางติดตามผู้ให้ข้อมูลทั้งในประเทศไทย และประเทศเวียดนาม ผู้วิจัยเริ่มต้นเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นครั้งแรกด้วยการติดตามผู้ค้าและลูกค้ากลุ่มหนึ่ง ซึ่งเดินทางมาจากเวียดนามเพื่อมาร่วมพิธีไหว้ครูของพระเกจิรูปหนึ่งในอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ การเดินทางมาร่วมพิธีดังกล่าว เพราะผู้ค้าเกี่ยวข้องกับพระเกจิ ในฐานะผู้จัดจำหน่ายเครื่องรางของขลังเพียงรายเดียวในเวียดนาม ส่วนลูกค้ามาร่วมงานในฐานะลูกศิษย์ ที่เข้ามาบูชาเครื่องรางของขลังของพระเกจิ

ต่อมาผู้วิจัยได้เดินทางไปติดตามเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้ค้ารายใหม่ซึ่งเดินทางมาจากเมืองโฮจิมินห์ เพื่อมาร่วมงานไหว้ครูของพระเกจิรูปหนึ่งในอำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ค้ากลุ่มนี้เกี่ยวเนื่องกับพระเกจิ ในฐานะผู้ค้าผูกขาดเช่นกัน นอกจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมแล้ว ผู้วิจัยพยายามทำการสัมภาษณ์ผู้ค้าแบบไม่เป็นทางการ แต่ทำได้เพียงช่วงเวลาสั้นๆ ดังนั้นข้อมูลที่ได้จึงไม่ค่อยประติดประต่อกัน จนกระทั่งเมื่อผู้วิจัยมีโอกาสร่วมวงหมูกระทะที่ร้านแกงส้มแยกช่วงสิงห์ในตัวเมืองเชียงใหม่ของค่ำวันเดียวกันนั้น ทำให้สามารถเก็บข้อมูลเพิ่มเติมมากขึ้น หลังจากนั้นไม่นานผู้วิจัยได้รับการติดต่อให้ไปเป็น “ล่าม” ให้กับกลุ่มผู้ค้าเวียดนามรายใหม่ ซึ่งจะเดินทางมาหาฤาษีตนหนึ่งในอำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ การเดินทางไปครั้งนั้นทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสังเกตพิธีปลุกเสก “ตุ๊กตาลูกเทพ” นอกจากนั้นระหว่างเดินทางกลับขอนแก่น เพื่อมาขึ้นรถทัวร์ลงกรุงเทพฯ ผู้วิจัยสามารถสัมภาษณ์ผู้ค้าได้อีกด้วย

สำหรับการเก็บข้อมูลภาคสนามในประเทศเวียดนาม ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการติดตามท่านฤาษีคนเดิมไปที่เมืองโฮจิมินห์ ตามคำเชิญของผู้ค้าที่เคยมาหาท่านที่อาศรมเมื่อครั้งก่อน เนื่องจากเป็นการเดินทางไปเวียดนามครั้งแรก ทำให้ท่านฤาษีกังวลเรื่องการเข้าเมือง ดังนั้นจึงขอให้ผู้วิจัยเดินทางไปด้วยในฐานะล่าม จากสถานะดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลของผู้ที่มาเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมได้ง่ายขึ้น ต่อมาได้ติดตามพระเกจิ จากอำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่ไปยังเมืองโฮจิมินห์ ตามคำชักชวนของล่ามคนหนึ่งซึ่งรู้จักกัน ซึ่งผู้วิจัยได้ช่วยทำหน้าที่เป็นล่ามด้วย ทำให้สามารถเก็บข้อมูลได้อย่างที่ตั้งใจ (3) *การวิเคราะห์ข้อมูล* เมื่อได้ข้อมูลภาคสนามมาแล้ว ผู้วิจัยพยายามทำการแยกข้อมูลออกเป็นหัวข้อ/ประเด็นย่อยต่างๆ จากนั้นพยายามนำข้อมูลที่แยกไว้เชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีที่ได้ค้นคว้ามาเพื่อทำการนำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาผลการวิจัยออกเป็นหัวข้อต่างๆ ดังนี้ คือ 1. สิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” 2. การประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” 3. กระบวนการเชื่อมโยง “ตุ๊กตาลูกเทพ” สู่สังคมเวียดนาม

1. สิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ”

ตามทัศนะของคนเวียดนามมองว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” ก็คือ “กุมารทอง” ประเภทหนึ่ง ดังนั้นการเรียกสิ่งประดิษฐ์ชนิดนี้ว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” จึงไม่เป็นที่แพร่หลายในสังคมเวียดนาม (สัมภาษณ์ล่ามหญิง, 25 ส.ค. 2562) ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของนักเขียนไทยบางคนที่มีมองว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” ก็คือ “กุมารทอง” ที่สร้างจากวัสดุสมัยใหม่ประเภทหนึ่งเท่านั้น ซึ่งการสร้าง “กุมารทอง” ในความเป็นจริงมีที่มาจากวัสดุที่หลากหลาย คือ 1. กุมารทองจากศพทารกที่แม่ตายทั้งกลม โดยการนำศพมาขี้ผึ้งให้แห้ง แล้วติดด้วยทองคำเปลว 2. กุมารทองจากศพทารกหรือศพเด็กที่ตายลงแต่ร่างกายไม่เน่าเปื่อย เรียกอีกชื่อว่า “ลูกกรอก” นำมาทาผงขมิ้นเพื่อรักษาร่างนั้นให้นานที่สุด 3. กุมารทองจากวัสดุอื่นๆ ที่เชื่อว่ามีพลังวิเศษ เช่น ผงเถาเถาของศพที่ตายโหงวันเสาร์เฝ้าวันอังคาร ดิน 7 ป่าช้า หรือวัตถุมงคลและอาถรรพ์ต่างๆ เช่น งาช้าง

กระดุกคนตาย กระดุกเด็กอ่อน ไม่ถูกฟ้าผ่า ทองแดง ทองคำ ดีบุก ตะกั่ว ซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “กุมาร” หรือ “กุมารี” (กฤษณะ พรหมณ์, 2558, หน้า 40-41)

สำหรับการสร้างกุมารทองจากตุ๊กตาเหมือนจริงนั้น สัมพันธ์กับอุตสาหกรรมตุ๊กตาที่พัฒนาขึ้น กล่าวคือ เริ่มต้นจากบริษัทเครื่องมือทางการแพทย์มีการสร้างหุ่นจำลองฝึกปฏิบัติทางการแพทย์ โดยเฉพาะหุ่นจำลองสำหรับฝึกปฏิบัติทางกุมารศาสตร์ ซึ่งเป็นหุ่นที่มีลักษณะเหมือนทารกหรือเด็กวัยต่างๆ แต่เนื่องจากเป็นหุ่นที่ขาดความละเอียดอ่อน ไร้อารมณ์ความรู้สึก ทำให้ในปี พ.ศ. 2533 กลุ่มศิลปินในสหรัฐอเมริกาที่ทำงานศิลปะแนวเหมือนจริง (realistic) มีแนวคิดที่จะสร้างสรรค์ตุ๊กตาในรูปแบบงานศิลปะที่ให้ความคล้ายคลึงเด็กทารกแรกเกิดตั้งแต่ 1 เดือน ถึง 3 ปี ให้ได้มากที่สุด ต่อมาในปี พ.ศ. 2545 ศิลปินกลุ่มนี้ได้นำตุ๊กตาเหล่านี้ออกวางจำหน่าย มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า “ตุ๊กตารีบอร์นแบ็บ” หรือเรียกติดปากว่า “ตุ๊กตารีบอร์น” ทำให้บริษัทผลิตตุ๊กตารายใหญ่หลายรายหันมาผลิตในแบรนด์ของตัวเอง และความนิยมได้แพร่กระจายไปทั่วโลก จึงกลายเป็นที่มาของการนำตุ๊กตาเหมือนจริงหรือตุ๊กตารีบอร์นมาทำเป็น “ตุ๊กตาลูกเทพ” ของคนไทย (กฤษณะ พรหมณ์, 2558, หน้า 100-114)

ตามคำกล่าวอ้างของร่างทรงพระแม่อุมาเทวีหรือที่รู้จักกันในชื่อ “แม่หนิง” ยืนยันว่าเธอได้สร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพ” ขึ้นเป็นตัวแรกเมื่อกว่า 13 ปีมาแล้ว (ประมาณ พ.ศ. 2547--ผู้วิจัย) โดยการนั่งสมาธิอธิษฐานจิต และตั้งชื่อให้ว่า “พลอย” (ตุ๊กตาผู้หญิง) ซึ่งเธอเชื่อว่าตุ๊กตาดังกล่าวได้ช่วยเปลี่ยนนิสัยของลูกชายจากเด็กเกเรให้กลายเป็นผู้ใหญ่ที่รับผิดชอบ เนื่องจากตุ๊กตาดังกล่าวมีต้นกำเนิดมาจากร่างทรงองค์เทพจึงเรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” แต่คนที่ปลุกกระแสและทำให้ “ตุ๊กตาลูกเทพ” โด่งดังขึ้นเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมในปี พ.ศ. 2558 หรือประมาณ 10 ปีหลังจากมีการสร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพ” ตัวแรกขึ้นมา ก็คือ หมอแม็คซันเทพ หมอดูชื่อดัง จากนั้นจึงแพร่กระจายไปยังดารา นักร้อง คนในวงการบันเทิง จนกลายเป็นกระแสการเลี้ยง “ตุ๊กตาลูกเทพ” ขึ้นในสังคมไทย (ผู้จัดการออนไลน์, 2562)

แม้ร่างทรงพระแม่อุมาเทวีและหมอดู (หมอมแม็คชั่นเทพ) พยายามยืนยันว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” แตกต่างจาก “กุมารทอง” “ลูกกรอก” “กุมาร” “กุมารี่” ซึ่งใช้วัสดุจากส่วนประกอบของศพ ดิน 7 ป้าชา ผ้าห่อศพ ฯลฯ แต่ “ลูกเทพ” ทำมาจากตุ๊กตาที่สำคัญดวงวิญญาณที่สิงสถิตมีที่มาจาก “องค์เทพเทวา” จึงสามารถเลี้ยงได้เหมือนลูกคนหนึ่งพาไปเที่ยวหรือไปทำบุญร่วมกันได้ อีกทั้งไม่ต้องบูชาไว้บนหิ้ง ถวายน้ำแดง แต่งชุดไทยเหมือน “กุมารทอง” ทัวไป (ผู้จัดการออนไลน์, 2562) อย่างไรก็ตาม เมื่อ “ตุ๊กตาลูกเทพ” กลายเป็นความเชื่อที่แพร่หลายอย่างกว้างขวางในสังคม จึงยากที่จะรักษาดั้งเดิมหรือเนื้อหาเดิมไว้ได้ เพราะคนบางกลุ่มเชื่อว่า สามารถมีสิ่งอื่นจากภพภูมิอื่นเข้ามาสิงสถิตใน “ตุ๊กตาลูกเทพ” ได้ด้วย เช่น วิญญาณบุตรที่เคยแท้งทั้งแบบตั้งใจและไม่ตั้งใจ วิญญาณของทารกที่มีจิตใจบริสุทธิ์หรือมีคุณธรรม (กฤษณะ พราหมณ์, 2558, หน้า 131-136) ดังนั้นทำให้นักไสยศาสตร์บางแห่งมีการเสนอขาย “ตุ๊กตาลูกเทพ” รุ่นพิเศษ หรือที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพสายมาร” คือมีการนำ “มวลสารผี” ที่ได้จากกระตุกคนตาย ใส่ขวดแก้วเล็กๆ แล้วใส่ไว้ในตัวตุ๊กตา พร้อมทั้งอวดอ้างสรรพคุณว่าสามารถเพิ่มความขลังหรืออิทธิฤทธิ์ได้ (ผู้จัดการออนไลน์, 2562) ดังนั้นจึงไม่แปลกใจว่าทำไมคนเวียดนามจึงไม่นิยมเรียก “ตุ๊กตาลูกเทพ” แต่จะเรียก “กุมารทองสายขาว” หรือ “กุมารทองสายดำ” แทน

2. การประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ”

กล่าวได้ว่า ในกระบวนการประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” นั้น ปรากฏว่ามี “ตัวกระทำ” (actant) อยู่หลายตัวด้วยกัน ประกอบด้วย 1. บริษัทยักษ์ตุ๊กตาเสมือนจริง 2. ช่างตัดเย็บเสื้อผ้าและทรงผม 3. ผู้ปลุกเสก (พระเกจิ อาจารย์ไสยเวท ฤาษี ฯลฯ) 4. คาถาอาคม 5. ดวงจิต/ดวงวิญญาณ 6. ยันต์ 7. ตระกรุด และ 8. “มวลสารผี” (ถ้ากระตุก, น้ำมันพราย) “ตัวกระทำ” ต่าง ๆ เหล่านี้ บางตัวก็ยังคงสถานะเดิม แต่บางตัวมีการปรับเปลี่ยนสถานะไปสู่การเป็น “ผู้กระทำ” (actor) ซึ่งขึ้นอยู่กับการประกอบสร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพ” ดังกล่าวว่าอยู่ใน “สายขาว” หรือ “สายดำ” รวมทั้งการประกอบสร้าง “ความขลัง” (เพิ่มเติม) ให้กับ “ตุ๊กตาลูกเทพ” และ “ร่างใหม่” ให้กับดวงวิญญาณด้วย

2.1 การประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพสายขาว”

การประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพสายขาว” นั้นสัมพันธ์กับดวงจิต/ดวงวิญญาณของ “องค์เทพเทวา” เป็นสำคัญ กล่าวคือไม่มีการนำดวงวิญญาณของเด็ก หรือ “มวลสารผี” มาเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบสร้าง ดังนั้น “ตัวกระทำ” จึงประกอบไปด้วย 1. บริษัทผลิตตุ๊กตาเสมือนจริง 2. ช่างตัดเย็บเสื้อผ้าและทรงผม 3. ผู้ปลุกเสก 4. คาถาอาคม 5. องค์เทพเทวา อย่างไรก็ตาม “ตัวกระทำ” ที่มีบทบาทสำคัญและกลายมาเป็น “ผู้กระทำ” ก็คือผู้ปลุกเสก เพราะเป็นผู้ทำให้ตุ๊กตาธรรมดากลายมาเป็นตุ๊กตาที่มีจิตวิญญาณ ดังเช่นกรณีของร่างทรงพระแม่อุมาเทวี ที่ทำการปลุกเสกด้วยการนั่งสมาธิตั้งจิตอธิษฐานขอให้องค์เทพเทวาลงมาสิงสถิตอยู่ในตุ๊กตา (ผู้จัดการออนไลน์, อ้างแล้ว) หรือกรณีของฤาษีตนหนึ่งที่อยู่ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ คือ ท่านเริ่มต้นประกอบสร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพ” ด้วยการสั่งซื้อตุ๊กตาเสมือนจริงจากร้านค้าแห่งหนึ่งที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นตุ๊กตาที่นำเข้าจากประเทศจีน ดังนั้นจึงเป็นตุ๊กตาในชุดเสื้อผ้าแบบจีน ท่านจึงขอให้ภรรยาตัดชุดแบบไทยอีสานใส่ให้ตุ๊กตาแทน เมื่อได้เวลาฤกษ์งามยามดี ท่านจึงทำพิธีปลุกเสกด้วยการสวดคาถาอาคม เพื่ออัญเชิญองค์เทพเทวาให้ลงมาสิงสถิตในตัวตุ๊กตา หลังจากผ่านการปลุกเสกแล้ว ตุ๊กตาดังนั้นก็กลายมาเป็น “ตุ๊กตาลูกเทพ” ทันที (สัมภาษณ์ท่านฤาษี, 18 ก.ค. 2562)

2.2 การประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ”

การประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ” จะเน้นที่ความขลังและอิทธิฤทธิ์ ดังนั้น “ตัวกระทำ” ที่กลายมาเป็น “ผู้กระทำ” ก็คือ ผู้ปลุกเสก และ มวลสารผี จากการสัมภาษณ์ผู้สร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ” คนหนึ่งที่จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ผู้วิจัยสามารถประติดประต่อเรื่องราวการประกอบสร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ” ได้ค่อนข้างชัดเจน กล่าวคือ เริ่มต้นจากผู้สร้างฯ คนดังกล่าว เดินทางไปหาพระเกจิ รูปหนึ่งในอำเภอแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีชื่อเสียงในการสร้าง “กุมารทอง” เพื่อหวังบุญขามาให้ช่วยในการทำมาค้าขาย ต่อมาได้พัฒนาไปสู่การเป็นลูกศิษย์ใกล้ชิด และมีส่วนสำคัญในการเป็นลูกมือช่วยพระเกจิ รูปดังกล่าวสร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ” คือ ตอนแรกมีร้านค้าเครื่องรางของขลังที่กรุงเทพฯ ส่งตุ๊กตามาให้พระเกจิ ปลุกเสก ด้วยการเรียกวิญญาณเด็กทั่วไปให้เข้าสิงในตุ๊กตาในฐานะ

ที่เป็น “กุมารทอง” แบบหนึ่ง แต่ต่อมาจากความต้องการของ “ลูกค้า” ที่อยากเห็นความขลังและอิทธิฤทธิ์ ทำให้ผู้สร้างฯ ต้องช่วยพระเกจิฯ หา “มวลสารผี” ด้วยการเดินทางไปหาสัปประหรหรือตามป่าช้าหรือวัดต่างๆ เพื่อขอให้ช่วยเก็บเศษเถ้ากระดูกเด็กไว้ให้ หลังจากที่ได้มาก็นำไปใส่ขวดแก้วเล็กๆ ใส่ไว้ในตัวตุ๊กตา หากเป็นตุ๊กตาตัวเล็กก็จะใส่ในหลอดแก้ว แขนงไว้ที่คอตุ๊กตาคลายตระกุด จากนั้นก็เป็นหน้าที่ของพระเกจิฯ ในการทำพิธีปลุกเสกเรียกวิญญาณเด็กคนนั้นให้เข้ามาสิงอยู่ในตุ๊กตาตัวนั้น นอกจากนี้ หาก “ลูกค้า” บางคนที่ต้องการความขลังมากขึ้นไปอีก ก็จะขอให้สัปประหรอบตัดเนื้ออวณมและเนื้อหน้าท้องของศพเด็กมาเคี้ยวเป็น “น้ำมันพราย” ใส่ไว้ในตัวตุ๊กตาด้วย (สัมภาษณ์ผู้สร้างฯ, 8 มิ.ย. 2562)

กล่าวได้ว่า คนเวียดนามนิยมบูชา “ตุ๊กตาลูกเทพ” ทั้งชายและหญิง บางคนเคยบูชาตุ๊กตาลูกเทพชายมาก่อน แต่มาเปลี่ยนเป็นตุ๊กตาลูกเทพสาว เพราะอยากเห็นอิทธิฤทธิ์ของตุ๊กตาลูกเทพมากขึ้น ดังตัวอย่างของผู้ค้ารายย่อยคนหนึ่งจากจังหวัดอานฮาง (ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มปากแม่น้ำโขงทางภาคใต้เวียดนาม) เดิมที่เขาทำงานเป็นผู้ช่วยพยาบาลอยู่ที่โรงพยาบาลแห่งหนึ่งในจังหวัดอานฮาง ด้วยภาระงานที่หนักและสถานะลูกจ้างชั่วคราวที่ไม่มีความมั่นคงในชีวิต ทำให้เขาเริ่มสนใจ “ตุ๊กตาลูกเทพ” เพราะเชื่อว่าจะช่วยให้ชีวิตของเขาดีขึ้น แต่ด้วยราคาในตอนนั้นสูงถึงตัวละ 16 ล้านด่ง (ประมาณ 24,000 บาท) ลูกจ้างเงินเดือนน้อยอย่างเขาจึงไม่สามารถซื้อมาเลี้ยงบูชาได้ เขาจึงตัดสินใจใช้เวลาว่างจากงานประจำ ไปช่วยผู้ค้ารายหนึ่งในจังหวัดอานฮางชาย “ตุ๊กตาลูกเทพ” จนวันหนึ่งผู้ค้านั้นได้ขาย “ตุ๊กตาลูกเทพ” ตัวหนึ่งให้กับเขาในราคาถูกเขาเห็นว่าที่ขายให้เพราะไม่มีคนซื้อ ต่อมาเขาได้เปลี่ยนมาเป็นผู้ค้าย่อยให้กับผู้ค้ารายค้าคนหนึ่งจากนครโฮจิมินห์ ด้วยเห็นว่าผู้ที่บูชาสาวด้ามักขอสิ่งใดก็สมปรารถนา เขาจึงตัดสินใจเปลี่ยนมาบูชาสาวด้า โดยขอให้พระเกจิฯ สายดำรูปหนึ่งในจังหวัดเฮียงใหม่เป็นผู้ปลุกเสก จากนั้นมาเมื่อเขาขอสิ่งใดก็มักสมปรารถนา โดยเฉพาะเรื่องการขายของเขาจึงตัดสินใจลาออกจากงานประจำ มาเป็นผู้ค้าย่อย “ตุ๊กตาลูกเทพสาวด้า” อย่างเต็มตัว (สัมภาษณ์ผู้ค้าย่อย, 11 ก.ค. 2562)

2.3 การประกอบสร้าง “ความขลัง” (เพิ่มเติม) ให้กับ “ตุ๊กตาลูกเทพ”

แม้ความนิยม “ตุ๊กตาลูกเทพ” ของคนเวียดนามจะแตกต่างกัน คือมีการแบ่งเป็น “สายขาว” และ “สายดำ” อย่างไรก็ตาม การสักยันต์หรือแขวนตะกรุดให้กับ “ตุ๊กตาลูกเทพ” กลายเป็นสิ่งที่เหมือนกันของทั้ง 2 สาย เพราะต่างต้องการประกอบสร้าง “ความขลัง” เพิ่มเติมให้กับ “ตุ๊กตาลูกเทพ” ที่ตนเองบูชา ดังนั้น “ตัวกระทำ” ที่มีบทบาทสำคัญในฐานะ “ผู้กระทำ” ในกระบวนการประกอบสร้างนี้ก็คือ ผู้ปลุกเสก และยันต์หรือตะกรุด จากการติดตามท่านฤาษีไปประกอบพิธีกรรมที่นครโฮจิมินห์ ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า มีลูกค้าจำนวนมากขอให้ท่านฤาษีสักยันต์ให้กับตุ๊กตาลูกเทพสายขาวของตนเอง บางคนขอให้สักบริเวณแขนและขา บางคนก็ขอให้สักเต็มทั้งตัว หลังจากสักเสร็จยังต้องสวดปลุกเสกเพิ่มความขลังให้ด้วย ดังนั้น เวลาที่ใช้ไปเกินกว่าครึ่งหนึ่งจากการประกอบพิธีกรรมอื่นๆ ก็คือ การสักยันต์เพิ่มความขลังให้กับ “ตุ๊กตาลูกเทพ” (บันทึกสนามการสังเกต, 10-11 ส.ค. 2562) ซึ่งไม่ต่างจากพระเกจิ รูปหนึ่งจากจังหวัดเชียงใหม่ ที่ผู้ค้าสายดำนิมนต์ไปประกอบพิธีกรรมที่นครโฮจิมินห์ ช่วงกลางเดือนสิงหาคม 2562 ที่ผ่านมามีลูกค้านำ “ตุ๊กตาลูกเทพ” สายดำของตน มาขอให้พระเกจิ สักยันต์และสวดปลุกเสกความขลังให้เช่นเดียวกัน (สัมภาษณ์นักล่าม, 25 ส.ค. 2562)

2.4 การประกอบสร้าง “ร่างใหม่” ให้กับดวงวิญญาณ

การประกอบสร้าง “ร่างใหม่” ให้กับดวงวิญญาณ ถือเป็นปฏิบัติการที่มี “ตัวกระทำ” ที่กลายเป็น “ผู้กระทำ” หลักก็คือ ผู้ปลุกเสก และตุ๊กตาเสมือนจริง การประกอบสร้างนี้สัมพันธ์กับกำลังทรัพย์ของผู้เช่าบูชา กล่าวคือ ผู้เช่าที่มีความต้องการเลี้ยง “ตุ๊กตาลูกเทพ” ไม่ว่าจะเป็นสายขาวหรือสายดำ ตอนแรกมักเช่าบูชาตัวที่มีขนาดเล็ก แต่หลังจากได้โชคลาภจากการเลี้ยงแล้ว มักต้องการเปลี่ยนร่างหรือเปลี่ยนตุ๊กตาเสมือนจริงตัวใหม่ให้มีขนาดใหญ่ขึ้น เพราะยิ่งตุ๊กตาดำโตขึ้นก็จะยิ่งเหมือนเด็กเล็กมากขึ้นด้วย จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย ทั้งในงานพิธีไหว้ครูของพระเกจิ รูปหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่และงานพิธีกรรมของฤาษีคนหนึ่งในนครโฮจิมินห์ สิ่งที่สังเกตเห็นก็คือ มีลูกค้านำตุ๊กตาลูกเทพตัวเก่ามาขอให้ปลุกเสกเปลี่ยนวิญญาณเข้าไปสิงในตุ๊กตาลูกเทพตัวใหม่ เป็นต้นว่า ภายหลังจากเสร็จพิธีไหว้ครูของพระเกจิ ปราภฏ

ว่าผู้ค้ารายย่อยจากจังหวัดอานซาง เวียดนาม ได้เข้าไปขอให้ท่านทำการเปลี่ยนร่าง ด้วยการทอกระดาษเรียกวิญญาณจากตุ๊กตาตัวเล็กเข้าไปลงในตุ๊กตาตัวใหญ่ ที่ลูกค้าฝากมาจากเวียดนาม (บันทึกสนามการสังเกต, 11 ก.ค. 2562) เช่นเดียวกับท่านฤาษีที่มีลูกค้าสาวอายุราว 20 ปีเศษ มาขอให้เปลี่ยนร่างใหม่ให้กับตุ๊กตาลูกเทพของตน จากตุ๊กตาขนาดเล็กแบบพวงกุญแจ เปลี่ยนเป็นตุ๊กตาตัวใหญ่ขึ้น แต่ก่อนจะเปลี่ยนนั้น ได้ขอให้ท่านฤาษีสื่อสารกับวิญญาณก่อนว่าต้องการมาสิงอยู่ในตุ๊กตาตัวใหม่ที่ใหญ่กว่าเดิมหรือไม่ เมื่อท่านฤาษีบอกว่าวิญญาณต้องการ ลูกค้าจึงยินยอมให้ทำการเรียกวิญญาณและเปลี่ยนร่างใหม่ได้ (บันทึกสนามการสังเกต, 10-11 ส.ค. 2562)

กล่าวสรุปได้ว่า ในการประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” นั้น “ตัวกระทำ” ที่ถือได้ว่าเป็น “ผู้กระทำ” หลักก็คือ “ผู้ปลุกเสก” ไม่ว่าจะเป็นพระเกจิหรือท่านฤาษี จริงอยู่ที่ “ตัวกระทำ” อื่นสามารถปรับเปลี่ยนมาเป็น “ผู้กระทำ” ได้บ้าง เช่น “องค์เทพเทวา” “มวลสารผี” “ตุ๊กตาเสมือนจริง” แต่จะเห็นได้ว่าในกระบวนการประกอบสร้างทั้งหมด หากขาดการทำหน้าที่หรือแสดงบทบาทของผู้ปลุกเสก กระบวนการประกอบสร้างดังกล่าวก็ถือว่าไม่สมบูรณ์ เพราะไม่ว่าการประกอบสร้างตุ๊กตาลูกเทพสายขาว หรือสายดำ รวมทั้งการประกอบสร้างความขลังให้กับตุ๊กตาลูกเทพด้วยการสักยันต์ หรือการเปลี่ยนร่างใหม่จำเป็นต้องมีผู้ปลุกเสกแสดงบทบาทหลักเสมอ

3. กระบวนการเชื่อมโยงตุ๊กตาลูกเทพสู่สังคมเวียดนาม

จากการสัมภาษณ์ผู้ค้าหลักรายหนึ่งได้ทราบว่า แม้เธอไม่แน่ใจว่าตุ๊กตาลูกเทพเข้าไปในเวียดนามตั้งแต่เมื่อไหร่ แต่เธอยืนยันได้ว่าตุ๊กตาลูกเทพเข้าไปเมืองฮานอยทางภาคเหนือเวียดนามก่อน อาจจะเป็นหญิงที่ชื่อ “ฮ่วยย” หรือไม่ก็เป็นหญิงที่ชื่อ “จาง” เป็นคนนำเข้าไป ส่วนคนที่เลี้ยงก็จะปิดบังมิดชิด ต่อมาจึงแพร่หลายไปยังเมืองโฮจิมินห์ทางภาคใต้เวียดนาม และเริ่มมีการเปิดเผยอย่างกว้างขวางมาได้ราว 3 ปี (ประมาณ พ.ศ. 2560-2562) ปัจจุบันผู้ค้าตุ๊กตาลูกเทพในเวียดนามมีอยู่เป็นจำนวนมาก เฉพาะรายใหญ่มีไม่ต่ำกว่า 10 ราย ส่วนรายเล็กมีอีกนับไม่ถ้วน (สัมภาษณ์ผู้ค้าหลัก, 11 ก.ค. 2562) อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการเชื่อมโยงตุ๊กตาลูกเทพสู่สังคมเวียดนาม ไม่ได้มีเพียงผู้ค้าเท่านั้น แต่ยังมี “ตัวกระทำ” อื่นๆ ร่วมด้วย คือ ผู้ปลุกเสก

ตุ๊กตาลูกเทพ นักล่ำม เฟซบุ๊ก ลูกค้า ที่สำคัญจะเห็นว่าเฟซบุ๊กได้เข้ามาทำหน้าที่หรือมีบทบาทหลักในฐานะ “ผู้กระทำ” ที่ส่งผลให้ตุ๊กตาลูกเทพแพร่หลายมากขึ้นในเวียดนามปัจจุบัน

3.1 ผู้ค้าหลัก

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ผู้ค้าทั้งหลักและย่อยมีเป็นจำนวนมากในเวียดนามปัจจุบัน และด้วยข้อจำกัดที่ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลของผู้ค้าทุกรายได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอนำเสนอข้อมูลผู้ค้าหลักเป็นบางกรณี ซึ่งผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลได้เท่านั้น

3.1.1 ผู้ค้าหลักที่ชื่อว่า “จาง”

“จาง” หญิงอายุ 30 ปี พื้นเพเป็นคนฮานอย หลังจากแต่งงานกับชายไทย เธอจึงย้ายตามสามีมาอยู่ที่กรุงเทพฯ จากนั้นจึงเริ่มต้นหารายได้ด้วยการขายเครื่องสำอางออนไลน์ ช่วงวันหยุดสามีมักพาเธอไปทำบุญไหว้พระที่วัดอยู่เป็นประจำ ทำให้เธอเริ่มสนใจในวัตถุมงคลและเครื่องรางของขลังไทย ประกอบกับเมื่อประมาณ 5 ปีก่อน (พ.ศ. 2558) กระแสตุ๊กตาลูกเทพกำลังดังมากในสังคมไทย เธอจึงเกิดความคิดในการนำตุ๊กตาลูกเทพเข้าไปขายในเวียดนาม จากการสอบถามข้อมูลจากคนที่รู้จัก ทำให้เธอรู้ว่ามีอาจารย์คนหนึ่งชื่อว่าอาจารย์เทพ (เดิมบวชเป็นพระอยู่ที่วัดแห่งหนึ่งในจังหวัดปทุมธานี แต่ปัจจุบันได้สึกจากพระ และออกไปตั้งสำนักอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่) มีชื่อเสียงในการปลุกเสกตุ๊กตาลูกเทพมาก เธอจึงเดินทางไปบูชาตุ๊กตาลูกเทพจากพระรูปดังกล่าวเพื่อนำไปขายในเวียดนาม ปรากฏว่าขายดีมาก เพราะลูกค้าติดใจในความขลัง คือขอโชคขลังได้ตามปรารถนา ต่อมาเมื่อชื่อเสียงของพระรูปดังกล่าวเริ่มติดตลาดเวียดนาม ทำให้มีผู้ค้าเวียดนามรายอื่นเดินทางมาบูชาตุ๊กตาลูกเทพจากพระรูปดังกล่าวเช่นกัน เธอจึงยื่นข้อเสนอขอเป็นผู้จัดจำหน่ายแต่เพียงรายเดียวในเวียดนาม แต่ปรากฏว่าพระรูปดังกล่าวไม่รับข้อเสนอของเธอ เธอจึงหันไปหาพระอีกรูปหนึ่งที่อยู่วัดแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่แทน (สัมภาษณ์นักล่ำม, 7 เม.ย. 2562)

ปัจจุบันเธอกลายเป็นผู้ค้าหลักในเวียดนามของพระรูปดังกล่าว โดยมีผู้จัดการคัมภีร์ชาวติเป็นตัวแทนจำหน่ายและจัดส่งสินค้าให้กับเธอที่กรุงเทพฯ จากนั้นเธอจะส่งสินค้าไปเก็บไว้ที่บ้านของเธอที่นครโฮจิมินห์ ซึ่งเธอได้จ้างพนักงานไว้

คนหนึ่งเพื่อรับสินค้าและจัดส่งสินค้าให้ลูกค้า นอกจากนี้เธอยังมีผู้ร่วมงานอีกหลายรายที่กระจายอยู่ตามจังหวัดใหญ่ๆ ของเวียดนาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งนครฮานอย และนครโฮจิมินห์ เพื่อหาลูกค้าให้เธอ และจะได้เงินส่วนแบ่งราว 20 เปอร์เซ็นต์จากราคาสินค้าที่ขายได้ (สัมภาษณ์นักล่าม, 7 เม.ย. 2562)

3.1.2 ผู้ค้าหลักที่ชื่อว่า “ห่ามี”

“ห่ามี” หญิงอายุ 27 ปี พื้นเพเป็นคนโฮจิมินห์ เดิมทีเธอเปิดร้านขายเสื้อผ้าแฟชั่นทั่วไป ต่อมาเมื่อประมาณ 3 ปีก่อน (พ.ศ. 2560) มีหญิงชื่อ “หั่ง” (สาวเวียดนามแต่งงานกับคนจีนมาเลย์ เนื่องจากสามีชอบเล่นเครื่องรางไทย เธอจึงกลายมาเป็นผู้ค้าในมาเลเซีย) รู้จักกันผ่านทางเฟซบุ๊ก ได้ชักชวนเธอเป็นตัวแทนจำหน่ายตุ๊กตาลูกเทพที่โฮจิมินห์ ซึ่งเป็นตุ๊กตาลูกเทพที่เชื่อบูชามาจากอาจารย์เทพ (พระรูปหนึ่งในจังหวัดปทุมธานี) นอกจากจะเป็นตัวแทนจำหน่ายแล้ว เธอยังเลี้ยงตุ๊กตาลูกเทพของอาจารย์เทพด้วย เนื่องจากหวังขอโชคลาภเช่นกัน โดย “หั่ง” เป็นคนขายให้ตัวหนึ่งในราคา 16 ล้านด่ง (ประมาณ 24,000 บาท) มารู้ทีหลังว่า “หั่ง” เช่ามาแค่ 5,000 บาท แต่เธอนำมาขายแพงมาก หลังจากเป็นตัวแทนจำหน่ายได้ประมาณ 1 ปี “ห่ามี” จึงแยกตัวออกจาก “หั่ง” กลายมาเป็นผู้ค้าหลักแทน ด้วยไม่ยอมเช่าตุ๊กตาลูกเทพจากอาจารย์เทพมาขาย เพราะกลัวไปขัดผลประโยชน์ของ “หั่ง” เธอจึงจำเป็นต้องหาอาจารย์ปลุกเสกคนใหม่ หลังจากค้นหาผ่านทางเฟซบุ๊ก เธอจึงรู้ว่ามีพระเกจิ รูปหนึ่งในอำเภอแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ มีชื่อเสียงด้านการปลุกเสกตุ๊กตาลูกเทพสายดำ เธอจึงส่งชายชื่อ “ต่วน” เดินทางมาเชียงใหม่เพื่อเชาบูชาตุ๊กตาลูกเทพจากพระเกจิรูปดังกล่าว โดยการว่าจ้างนักล่ามหญิงคนหนึ่งจากจังหวัดขอนแก่น ให้ทำหน้าที่ในการนำทางและล่าม (สัมภาษณ์ผู้ค้าหลัก, 11 ก.ค. 2562)

ต่อมาเมื่อ “ต่วน” ตัดสินใจเลิกทำงานให้เธอ เธอจึงขอให้นักล่ามหญิงทำหน้าที่สั่งตุ๊กตาลูกเทพแทน หลังจากค้าขายระหว่างกันได้ราว 1 ปี ปรากฏว่าเกิดเรื่องไม่คาดคิดขึ้นเมื่อพระเกจิ รูปดังกล่าวโดนตำรวจจับกุมในหลายข้อหา (สัมภาษณ์เนตร, 8 มิ.ย. 2562) แต่จากการสอบถามผู้ค้าหลักได้ความว่า ท่านได้เลิกปลุกเสกตุ๊กตาลูกเทพแล้ว และหันไปนั่งกรรมฐานอยู่คนเดียวแทน (สัมภาษณ์ผู้ค้าหลัก, 11 ก.ค. 2562) ส่วนนักล่ามหญิงบอกเพียงว่ามีปัญหาเรื่องเงินๆ ทองๆ จึงเลิกสั่งตุ๊กตาลูกเทพจากท่าน

แต่หันไปหาพระเกจิ อีกรูปหนึ่งในอำเภอแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่แทน โดยมีลูกศิษย์ของพระเกจิ คนเก่าเป็นคนสร้างตุ๊กตาลูกเทพ แล้วนำไปให้พระเกจิ รูปใหม่ปลุกเสกแทน จากนั้นมีการส่งตุ๊กตาลูกเทพลงไปที่บริษัทส่งออกที่กรุงเทพฯ เพื่อส่งไปให้ “ห่ามี” ที่โฮจิมินห์ ซึ่งเธอไม่ได้ขายเพียงลำพัง แต่จะมีตัวแทนจำหน่ายกระจายอยู่ทั่วไปในหลายจังหวัด เช่น โฮจิมินห์ ฮานอย ฮานซาง ดานัง ฯลฯ เธออาจแตกต่างจากผู้ค้าหลักรายอื่น เพราะขายตุ๊กตาลูกเทพให้กับตัวแทนจำหน่ายในราคาขายส่ง ส่วนราคาขายปลีกเป็นเรื่องที่ตัวแทนจำหน่ายสามารถกำหนดได้เอง อย่างไรก็ตามเนื่องจากปัจจุบันมีผู้ค้าหลักหลายรายและแข่งขันกันอย่างดุเดือด ทำให้ต้องกำหนดราคาขายเหมือนกันทุกตัวแทนจำหน่าย (สัมภาษณ์นักล่าม, 7 เม.ย. 2562)

3.1.3 ผู้ค้าหลักที่ชื่อว่า “อาเตวียด” และ “อาลี”

“อาเตวียด” หญิงอายุ 29 ปี แต่งงานแล้ว พื้นเพเป็นคนโฮจิมินห์ และ “อาลี” หญิงอายุ 27 ปี ยังไม่แต่งงาน พื้นเพเป็นคนดานัง แต่อาศัยอยู่โฮจิมินห์ เดิมทีเธอทั้งสองคนเป็นตัวแทนจำหน่ายให้กับผู้ค้าหลักในนครโฮจิมินห์ หลังจากที่ทั้งคู่รู้จักกันผ่านทางเฟซบุ๊ก จึงชักชวนกันแยกตัวออกมาขายตุ๊กตาลูกเทพด้วยกัน ทำให้พวกเธอทั้งคู่ต้องหาผู้ปลุกเสกรายใหม่ เพราะไม่ต้องการไปขัดประโยชน์ของผู้ค้าหลักรายเดิม จากนั้นไม่นาน “อาลี” เกิดไปถูกชะตากับตุ๊กตาลูกเทพตัวหนึ่งที่ฤาษีจากจังหวัดกาฬสินธุ์ลงไว้ในเฟซบุ๊ก พวกเขาจึงตัดสินใจเดินทางมาหาฤาษีที่กาฬสินธุ์เพื่อขอเช่าบูชาตุ๊กตาลูกเทพตัวดังกล่าว พร้อมทั้งขอให้ฤาษีปลุกเสกและลงยันต์ตุ๊กตาที่พวกเธอซื้อหามาจากกรุงเทพฯ อีกไม่น้อยกว่า 20 ตัวด้วย ดังนั้นแม้พวกเธอบูชาตุ๊กตาลูกเทพจากท่านฤาษีไปเพียงตัวเดียวในราคา 5,000 บาท แต่ก็สัญญาว่าหากขายตุ๊กตาลูกเทพที่ค้างอยู่หมด ก็จะหันมารับตุ๊กตาลูกเทพของท่านฤาษีไปขายแบบผูกขาดเพียงเจ้าเดียวในเวียดนาม

เป็นที่น่าสังเกตว่า ส่วนใหญ่ผู้ค้าหลักหรือผู้ค้าย่อยก็คือผู้เลี้ยงบูชาตุ๊กตาลูกเทพด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ผู้ค้าหลักที่ชื่อ “ห่ามี” ปรากฏว่าเธอเลี้ยงตุ๊กตาลูกเทพไว้ 3 ตัว คือ ตัวแรกมีอาจารย์เทพเป็นผู้ปลุกเสก ส่วนอีกสองตัวที่เหลือมีพระเกจิอดีตเจ้าอาวาสวัดแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่เป็นผู้ปลุกเสก เธอเล่าด้วยความภาคภูมิใจว่า หลังจากได้ตุ๊กตาลูกเทพตัวแรกมา เธอก็ขอพรจากตุ๊กตาลูกเทพว่า

ขอให้เธอสามารถหาเงินซื้อบ้านใหม่ให้ได้ภายใน 1 ปี ปรากฏว่าภายในปีนั้นเอง เธอสามารถหาเงินซื้อบ้านในราคา 4 พันล้านด่ง (ประมาณ 6 ล้านบาท) ได้สำเร็จ โชคลาภที่ได้มายิ่งทำให้เธอมีความเชื่อถือในตุ๊กตาลูกเทพมากยิ่งขึ้น และหลังจากได้ตุ๊กตาลูกเทพสองตัวหลังกมา เธอก็ถูกหวยอยู่เป็นประจำ (สัมภาษณ์ผู้ค้าหลัก, 11 ก.ค. 2562) จากการที่เธอออกมาเน้นย้ำถึงโชคลาภที่ได้จากตุ๊กตาลูกเทพอยู่บ่อยๆ ยิ่งกลายเป็นการสร้างแรงจูงใจและโน้มน้าวใจลูกค้าได้เป็นอย่างดี

3.2 “เฟซบุ๊ก”: ช่องทางติดต่อระหว่าง “ผู้ค้า” และ “ลูกค้า”

ตามคำกล่าวของนักล่ามหญิง เธอสะท้อนให้เห็นว่า “เฟซบุ๊ก” ได้กลายมาเป็นช่องทางสำคัญในการเชื่อมโยงตุ๊กตาลูกเทพสู่สังคมเวียดนาม โดยเห็นได้จากกรณีของผู้ค้าหลักที่ชื่อ “จาง” ซึ่งถือเป็นรายแรกๆ ที่ประกาศขายตุ๊กตาลูกเทพผ่านทางเฟซบุ๊ก และปรากฏว่ามีลูกค้าเข้ามาติดต่อขอซื้อเป็นจำนวนมาก จากนั้นจึงปรากฏว่าผู้ค้าหลักรายอื่นๆ เริ่มมีการนำ “เฟซบุ๊ก” มาใช้เป็นช่องทางในการขายตุ๊กตาลูกเทพเช่นกัน จนกระทั่ง “เฟซบุ๊ก” ได้กลายเป็นช่องทางหลักของการค้าขายตุ๊กตาลูกเทพไปแล้ว ในปัจจุบัน (สัมภาษณ์นักล่าม, 7 เม.ย. 2562) ดังนั้น เมื่อผู้วิจัยลงชื่อเข้าใช้เฟซบุ๊กและติดตามเฟซบุ๊กของผู้ค้าหลักเหล่านั้น จึงพบว่าผู้ค้าแทบทุกรายจะมีการลงรูปตุ๊กตา ลูกเทพ เนื่องจากรูปลักษณะภายนอก (ร่าง) ของตุ๊กตามีผลสำคัญต่อการตัดสินใจซื้อของลูกค้า รวมทั้งมีการเขียนคำเชิญชวนให้ลูกค้าซื้อหรือแม่ๆทั้งหลายรับ “ลูก” ไปเลี้ยงดู จากตัวอย่างเฟซบุ๊กของผู้ค้าหลักรายหนึ่ง ปรากฏว่านอกจากลงรูปแล้ว เธอยังเขียนข้อความเชิญชวนไว้ด้วยว่า “ลูกสาวแต่งตัวทำผมน่ารักน่าชังเช่นนี้ พ่อแม่คนไหนติดอกติดใจรีบไปเลี้ยงดูได้ละ ลูกเป็นสายดำแต่อยู่ในโอวาทมาก ติดตามอาจารย์มานานักแล้ว อาจารย์เห็นว่าลูกอยู่ในโอวาท จึงให้สิ่งอยู่ในร่างสวยและลงนะหน้าทองให้ด้วย ร้านไสยเครื่องรางของขลังกำลังให้เขาบูชา พร้อมของแถมน้ำมันเพิ่มพลังขวดใหญ่ ในโอกาสวันไหว้พระจันทร์ที่จะถึงนี้” (Allie Nguyen, 6 ก.ย. 2562)

นอกจาก “เฟซบุ๊ก” ถูกใช้เป็นช่องทางในการโฆษณาสินค้าแล้ว “เฟซบุ๊ก” ยังถูกใช้เป็นช่องทางของการปรึกษาหารือระหว่างผู้ค้าและลูกค้าในลักษณะข้ามพรมแดนอีกด้วย เนื่องจากลูกค้าไม่ได้มีแค่คนเวียดนามในประเทศเวียดนามเท่านั้น แต่ยังมีคนเวียดนามที่ไปอยู่ในอีกหลายประเทศทั่วโลก เช่น มาเลเซีย ไต้หวัน เกาหลีใต้

ฮ่องกง ฯลฯ ผู้ค้ารายหนึ่งเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ลูกค้าของเธอไม่ใช่มีแค่ที่เวียดนาม อย่างรายหนึ่งเป็นหญิงเวียดนามที่ไปแต่งงานอยู่กินกับสามีเกาหลีที่ประเทศเกาหลีได้ ก่อนหน้านั้นเป็นลูกค้าประจำของผู้ค้าอีกรายหนึ่ง แต่เนื่องจากเป็นตุ๊กตาลูกเทพ สายขาว ทำให้ไม่ค่อยเห็นผลในการขอโชคลาภนัก เขาจึงขอมาเป็นเพื่อน (add friend) กับเธอ เพื่อขอคำแนะนำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทำอย่างไรจึงจะขอโชคลาภได้เร็ว เธอจึงแนะนำไปว่าให้หันมาเลี้ยงตุ๊กตาลูกเทพสายดำแทน เพราะจะให้โชคลาภเร็วกว่า ในที่สุดลูกค้าคนดังกล่าวก็ตัดสินใจซื้อตุ๊กตาลูกเทพจากเธอไปเลี้ยงหนึ่งตัว (สัมภาษณ์ ผู้ค้าหลัก, 11 ก.ค. 2562)

3.3 ใครคือกลุ่มลูกค้า?

จากการสัมภาษณ์นักล่ามพบว่า ลูกค้าเวียดนามที่นิยมเลี้ยงบูชาตุ๊กตาลูกเทพ ส่วนใหญ่เป็นคนที่ประกอบธุรกิจหรือค้าขาย ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจอยู่บนความเสี่ยงนานาประการ ดังนั้นคนเหล่านี้จึงกลายเป็นคนกลุ่มหลักที่ต้องการขอโชคลาภจากตุ๊กตาลูกเทพ ส่วนกลุ่มรองลงมาเป็นลูกค้าที่เคยมีประสบการณ์ทั้งลูกหรือทำแท้งมาก่อน และกลุ่มสุดท้ายเป็นกลุ่มที่เลี้ยงเพราะชอบหรือเลี้ยงตามกระแสสังคม (สัมภาษณ์นักล่าม, 25 ส.ค. 2562) ข้อมูลจากนักล่ามมีความสอดคล้องกับข้อมูลของผู้วิจัย ซึ่งเก็บรวบรวมได้จากลูกค้าที่มาหาท่านฤาษีเมื่อคราวไปทำพิธีที่นครโฮจิมินห์ คือผู้วิจัยพบทั้งลูกค้าที่เป็นเจ้าของร้านก๋วยเตี๋ยวหญิงทั้งลูก และวัยรุ่นชาย (เพศที่สาม)

3.3.1 กรณีเจ้าของร้านก๋วยเตี๋ยว

เจ้าของร้านก๋วยเตี๋ยวเป็นชายหญิงคู่หนึ่ง อายุของทั้งคู่อยู่ในราว 50 ปีเศษ รวบรวมปี พ.ศ. 2562 เขาทั้งคู่เดินทางมาท่องเที่ยวที่ประเทศไทย จากคำแนะนำของไกด์ทัวร์ในเรื่องโชคลาภ ทำให้พวกเขาตัดสินใจซื้อตุ๊กตาลูกเทพจากอาจารย์ท่านหนึ่ง ซึ่งในช่วง 2-3 เดือนแรกที่เริ่มเลี้ยง ปรากฏว่ามีลูกค้าเข้ามาอุดหนุนร้านก๋วยเตี๋ยวของพวกเขาอย่างเนืองแน่น จนล้นถ้วยชามแทบไม่ทัน แต่หลังจากนั้นมา ปรากฏว่าแทบไม่มีลูกค้ามาอุดหนุนเลย ชายก๋วยเตี๋ยวในแต่ละวันเพียงขอแค่ได้ทุนคืนก็ยังยาก แม้จะพยายามเช่นอาหารคาวหวานแก่ตุ๊กตาลูกเทพทุกมื้อ ชื่อหาของเล่นมาให้เล่น แต่สถานการณ์การค้าขายของพวกเขาไม่ดีขึ้นเลย เมื่อรู้ข่าวว่ามีอาจารย์มาจากเมืองไทย

พวกเขาเลยมาขอความช่วยเหลือ หลังจากที่ท่านฤษีนั่งอธิษฐานจิตสื่อสารกับวิญญาณที่สิงอยู่ในตุ๊กตาลูกเทพ จึงทราบความว่าวิญญาณของตนเคยเปลี่ยนเงา จึงอยากได้เพื่อนตัวอื่นมาอยู่ด้วย ท่านฤษีจึงแนะนำให้เข้าบูชากุมารทองสามจุก (รูปปั้นเนื้อทองแดง) ของตนให้ไปอยู่เป็นเพื่อน หลังจากนั้นจึงจะมีโชคกลาง เสงๆ รวยๆ มีลูกค้าเข้ามาอุดหนุนเนืองแน่นเช่นเดิม (บันทึกสนามการสังเกต, 10-11 ส.ค. 2562)

3.3.2 กรณีหญิงแท้งลูก

หญิงแท้งลูกคนหนึ่ง อายุ 30 ปีเศษ (มากับสามีอายุ 40 ปีเศษ) มาขอให้ท่านฤษีดูว่า มีวิญญาณของลูกสาวและลูกชายที่ตนเองเคยแท้ง ติดตามวนเวียนอยู่ใกล้ๆ ตัวเองและสามีหรือไม่ เพราะมีความรู้สึกหนักตัวเหมือนมีใครมานั่งอยู่บนหลัง หลังจากที่ท่านฤษีนั่งอธิษฐานจิตครุ่นหนึ่ง จึงบอกว่ามีวิญญาณติดตามอยู่จริง พวกเขาจึงขอให้ท่านฤษีทำพิธีเรียกวิญญาณ ให้มาสิงในตุ๊กตาเด็กหญิงและเด็กชายที่พวกเขานำมาด้วย จากนั้นท่านฤษีได้ทำพิธีปลุกเสกเรียกวิญญาณ ด้วยการให้หญิงนั่งอุ้มตุ๊กตาเด็กหญิง ส่วนสามีให้นั่งอุ้มตุ๊กตาเด็กชาย แล้วมีการนำสายสิญจน์มาคล้องที่ตุ๊กตาและคนทั้งคู่ หลังจากท่านฤษีนั่งหลับตาพนมมือสวดคาถาอยู่ครู่ใหญ่ ในที่สุดท่านลืมนั่งขึ้นพร้อมกล่าวว่า วิญญาณได้เข้าสิงในตุ๊กตาเรียบร้อยแล้ว ก็ขอให้พ่อแม่ไปเลี้ยงดูให้ดี แล้วเขา (วิญญาณ) จะให้โชคให้ลาภ เสงๆ รวยๆ (บันทึกสนามการสังเกต, 10-11 ส.ค. 2562)

3.3.3 กรณีวัยรุ่นชาย (เพศที่สาม)

วัยรุ่นชาย (เพศที่สาม) อายุ 17 ปี เรียนอยู่ที่โรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่ง เขาเลี้ยงตุ๊กตาลูกเทพขนาดเล็กมาได้หลายเดือนแล้ว วันที่ที่มาหาท่านฤษีเนื่องจากลูก (ตุ๊กตาลูกเทพ) ของเขาไม่พูดจากับเขามา 3-4 วันแล้ว จึงอยากให้คุณฤษีช่วยหาสาเหตุดังกล่าวให้ด้วย ท่านฤษีจึงรับตุ๊กตาลูกเทพจากมือวัยรุ่นชายมาไว้กับตัว จากนั้นจึงนั่งหลับตาอธิษฐานจิตอยู่ครู่หนึ่ง จึงกล่าวออกมาว่า วิญญาณเขาต้องการเปลี่ยนร่างใหม่ เพราะอยู่ร่างเก่ามานานแล้ว วัยรุ่นชายหายไปพักใหญ่จึงกลับมาพร้อมตุ๊กตาตัวใหม่ที่ใหญ่กว่าเดิม พร้อมให้ท่านฤษีช่วยสอบถามวิญญาณว่าชอบร่างใหม่นี้หรือไม่ หลังจากนั่งอธิษฐานจิต ท่านฤษีก็ตอบว่าชอบ วัยรุ่นชายจึงขอให้ท่านฤษีทำพิธีเปลี่ยนร่างใหม่ให้กับลูกของตน (บันทึกสนามการสังเกต, 10-11 ส.ค. 2562)

กล่าวได้ว่า ในกระบวนการเชื่อมโยงตุ๊กตาลูกเทพเข้าสู่สังคมเวียดนามนั้น ผู้ค้าได้อาศัย “เฟซบุ๊ก” เป็นช่องทางการสื่อสารที่สำคัญในการติดต่อกับลูกค้า ไม่ว่าจะเป็นการลงโฆษณา เขียนคำเชิญชวน รวมทั้งการให้คำปรึกษาหารือ ดังนั้นทำให้การเลี้ยงบูชาตุ๊กตาลูกเทพได้แพร่หลายไปยังลูกค้ากลุ่มต่างๆ อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มคนค้าขายที่หวังในโชคลาภ รวมทั้งกลุ่มหญิงแห่งลูก (ทั้งไม่ตั้งใจและตั้งใจ) ที่สามารถใช้ตุ๊กตาลูกเทพเป็นสิ่งทดแทนหรือชดเชยความรู้สึกผิดของตนเอง และกลุ่มผู้ชาย (เพศที่สาม) ที่สามารถแสดงบทบาทการเป็นพ่อแม่ได้

สรุปและอภิปรายผล

“ตุ๊กตาลูกเทพ” ถือได้ว่าเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางไสยศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้นจากร่างทรงท่านหนึ่งมาตั้งแต่ปี 2547 และเริ่มเป็นที่แพร่หลายในสังคมไทยมาตั้งแต่ปี 2558 จากการปลุกกระแสของหมอดูท่านหนึ่ง ต่อมาผู้ค้าเครื่องรางของขลังไทย (คนเวียดนาม) ได้นำ “ตุ๊กตาลูกเทพ” เข้าไปแพร่กระจายในสังคมเวียดนาม ทำให้คนเวียดนาม (บางกลุ่ม) หันมานับถือบูชา “ตุ๊กตาลูกเทพ” จนกลายเป็นกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในสังคมเวียดนามปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม จากข้อค้นพบในระดับปรากฏการณ์สะท้อนให้เห็นว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” ที่มีการนับถือบูชาในเวียดนาม มีความแตกต่างจากการนับถือบูชาในประเทศไทย เพราะปรากฏว่ามีการเพิ่มเติมบางสิ่งอย่างเข้าไปเพื่อให้สัมผัสได้ถึง ความขลัง/ศักดิ์สิทธิ์ตามข้อเรียกร้องของลูกค้า เช่น การปลุกเสกใหม่ การเปลี่ยนร่างใหม่ การสักยันต์ หรือการแขวนเครื่องรางจำพวกตะกรุด พระเครื่อง มวลสารผี (ถ้ากระดูกน้ำมันพราย)

จากข้อค้นพบในระดับปรากฏการณ์ดังกล่าว สามารถนำมาสู่การยกระดับการวิเคราะห์เชิงแนวคิดทฤษฎี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของลาตัวร์ที่ว่าข้อค้นพบหรือสิ่งประดิษฐ์เหล่านั้น ถูกสร้าง ถูกกระทำ ปรับเปลี่ยน สร้างใหม่จากตัวกระทำและผู้กระทำมากมายในกระบวนการแพร่กระจายดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะในกระบวนการเชื่อมโยงเข้าหากันของเครือข่าย-ผู้กระทำ (association) ซึ่งจะเห็นได้ว่าการปรับเปลี่ยน “ตุ๊กตาลูกเทพ” เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของผู้คน (บางกลุ่ม) ในสังคมเวียดนามได้นั้น เกิดจาก “ตัวกระทำ” ที่หลากหลาย ประกอบด้วย บริษัทผลิตตุ๊กตา

เสมือนจริง ช่างตัดเย็บเสื้อผ้าและทำทรงผม ผู้ปลุกเสก (พระเกจิ อาจารย์ไสยเวท ฤาษี ฯลฯ) คาถาอาคม ดวงจิต/ดวงวิญญาณ ยันต์ ตระกรุด และ “มวลสารผี” (เถ้ากระดูก น้ำมนต์พราย) อย่างไรก็ตาม “ผู้กระทำ” (actor) ที่แสดงบทบาทสำคัญก็คือ “ตุ๊กตาลูกเทพ” ที่ผ่านการปลุกเสกปรับเปลี่ยนจากสายขาวมาเป็นสายดำ นอกจากนี้ สื่อสังคมออนไลน์ที่มีชื่อว่า “เฟซบุ๊ก” ยังแสดงบทบาทสำคัญในฐานะ “ผู้กระทำ” ที่เป็นตัวเชื่อมให้ผู้ค้าและลูกค้า ใช้เป็นช่องทางในการติดต่อ ปรับเปลี่ยน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของลูกค้ามากที่สุด

เหตุผลที่ผู้วิจัยมองว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” และ “เฟซบุ๊ก” มีบทบาทสำคัญในฐานะ “ผู้กระทำ” หลักในกระบวนการเชื่อมโยงก็คือ

ประการแรก ตุ๊กตาลูกเทพ แม้จะต้องผ่านการปลุกเสกจากผู้ปลุกเสก และเพิ่มอิทธิฤทธิ์ความขลังต่างๆ ด้วยการใส่ “มวลสารผี” สักยันต์ หรือคลั่งตระกรุด แต่หากตุ๊กตาลูกเทพไม่ได้ทำหน้าที่หรือแสดงอิทธิฤทธิ์ต่างๆ เช่น ไม่ให้โชคให้ลาภ แก่ผู้เลี้ยงดู ไม่ให้ตามสิ่งที่ผู้เลี้ยงขอหรือบนบาน ก็จะส่งผลต่อความเชื่อมศรัทธา ดังนั้น ในความเป็นจริง จึงพบว่าผู้เลี้ยงบางคนนำตุ๊กตาลูกเทพมาขายคืนให้ผู้ค้า หลังจาก ที่เลี้ยงไปได้ระยะหนึ่ง แล้วไม่เห็นผลตามที่ปรารถนาไว้ หรือบางรายเปลี่ยนไปเลี้ยง ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ แทนสายขาวที่เคยเลี้ยงมา เพราะหวังว่าจะเห็นอิทธิฤทธิ์และ เห็นผลสำเร็จในสิ่งที่ตนเองปรารถนาเร็วขึ้น

ประการที่สอง หากไม่มีสื่อสังคมออนไลน์ที่ชื่อ “เฟซบุ๊ก” การเชื่อมโยงตุ๊กตาลูกเทพเข้าสู่สังคมเวียดนามอาจทำได้ในขอบเขตจำกัด คือในลักษณะเดินทางมาเที่ยวในประเทศไทย หลังจากได้รับการแนะนำจากไกด์ทัวร์หรือล่าม ลูกทัวร์คนเวียดนาม ก็จะเข้ามาชากลับไปเวียดนาม ซึ่งกล่าวได้ว่า มีลักษณะจำกัดอยู่ในระดับปัจเจก แต่การสื่อสารผ่านทาง “เฟซบุ๊ก” มีลักษณะขยายวงกว้างในระดับสังคมมากกว่า ที่สำคัญยังสามารถเชื่อมโยงกับลูกค้าในลักษณะไร้พรมแดนอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณะ พรหมมณ. (2558). *ปาฏิหาริย์ ตุ๊กตาลูกเทพ อัศจรรย์แห่งศรัทธา* บันดาล
โชคลาภ สมปราวณา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ย่อนรอย.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2562). “ตุ๊กตาลูกเทพ” เรามาถึงจุดนี้กันได้ยังไง? (30 ม.ค. 2559)
สืบค้นเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2562 จาก [https://mgronline.com/daily/
detail/9590000010569](https://mgronline.com/daily/detail/9590000010569)
- ไทยรัฐออนไลน์. (2560). “แม่จ๋าอย่าทิ้งหนู! ตุ๊กตาลูกเทพ เครื่องรางเรียกทรัพย์นำโชค
หมดความเชื่อแล้วหรือ?” สืบค้นเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2562 จาก [https://
www.thairath.co.th/news/1080327](https://www.thairath.co.th/news/1080327)
- Allie Nguyen. (2562). *Facebook: Album Littles Angel by Magic of Amulet*.
สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กันยายน 2562.
- Latour, Bruno and Woolgar, Steven. (1979). *Laboratory Life*. Princeton:
Princeton University Press.
- Latour, Bruno. (1986). “The Power of Associations” In John Law (editor) *Power,
Action and Belief. A New Sociology of Knowledge?*, Sociological
Review Monograph, Keele, pp. 261-277.
- Latour, Bruno. (1987). *Science in Action: How to follow Scientists and Engineers
through Society*. Milton Keynes: Open University Press.
- Latour, Bruno. (1988). *The Pasteurization of France*. Harvard University Press
- Trang Vũ. (2562). “Cô gái rơi từ chung cư The Gold View: Nghi đến cái chết từ
trước, trong nhà để nhiều bùa chú”. (หญิงสาวตกคอนโดฯ เดชะโกธวิว:
ครุ่นคิดถึงความตายมาก่อนหน้า, ภายในห้องเก็บเครื่องรางของขลังไว้จำนวน
มาก) สืบค้นเมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2563, จาก [https://www.tinmoi.vn/co-
gai-roi-tu-chung-cu-the-gold-view-nghi-den-cai-chet-tu-truoc-trong-
nha-de-nhieu-bua-chu-011511272.html](https://www.tinmoi.vn/co-gai-roi-tu-chung-cu-the-gold-view-nghi-den-cai-chet-tu-truoc-trong-nha-de-nhieu-bua-chu-011511272.html)

สัมภาษณ์

ล่าม. [สัมภาษณ์]. หญิงอายุ 35 ปี, บ้านหลังหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น; 7 เมษายน 2562
ผู้สร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ”. [สัมภาษณ์]. ชายอายุ 32 ปี, บ้านหลังหนึ่งในจังหวัด
เชียงใหม่; 8 มิถุนายน 2562.

สามเณร. [สัมภาษณ์]. อายุ 17 ปี, วัดแห่งหนึ่งในอำเภอแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่;
8 มิถุนายน 2562.

ผู้ค้าขาย. [สัมภาษณ์]. ชายอายุ 35 ปี, งานไหว้ครูของพระรูปหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่;
11 กรกฎาคม 2562.

ผู้ค้าหลัก. [สัมภาษณ์]. หญิงอายุ 27 ปี, งานไหว้ครูของพระรูปหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่;
11 กรกฎาคม 2562.

บันทึกสนามการสังเกต. “พิธีไหว้ครู” ของพระเกจิ, วัดแห่งหนึ่งในอำเภอแห่งหนึ่งของ
จังหวัดเชียงใหม่; 11 กรกฎาคม 2562.

ฤาษีตนหนึ่ง. [สัมภาษณ์]. ชายอายุ 47 ปี, อาศรมแห่งหนึ่งในจังหวัดกาฬสินธุ์;
18 กรกฎาคม 2562.

บันทึกสนามการสังเกต. “พิธีกรรม” ของฤาษี, บ้านหลังหนึ่งในนครโฮจิมินห์ ประเทศ
เวียดนาม; 10-11 สิงหาคม 2562.

ล่าม. [สัมภาษณ์]. หญิงอายุ 35 ปี, บ้านหลังหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น; 25 สิงหาคม 2562